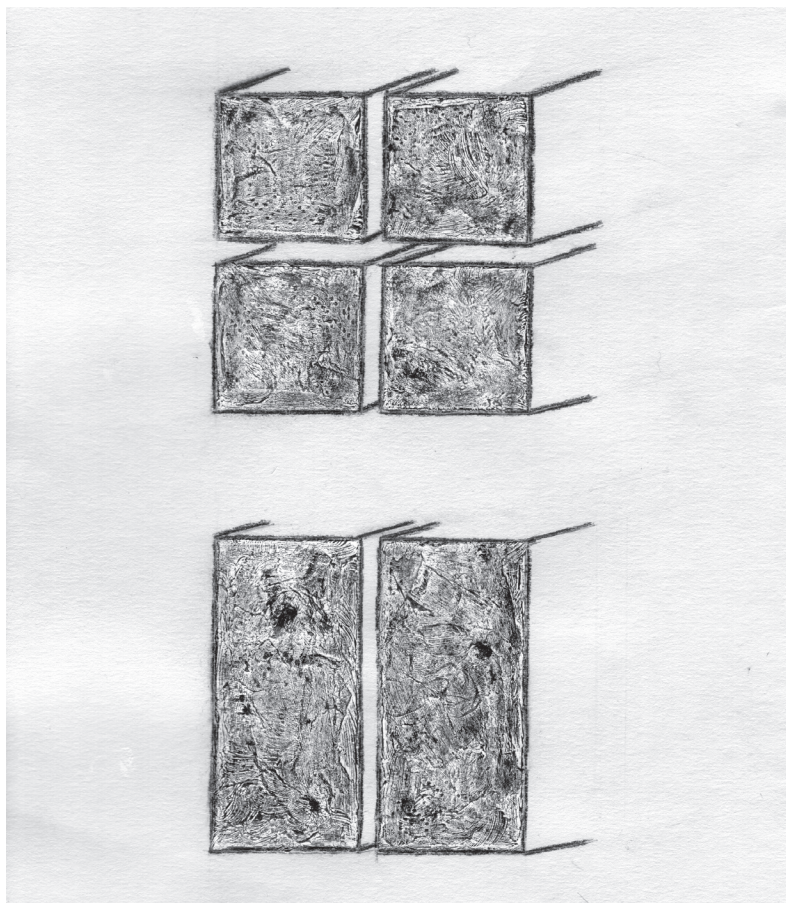

**Perspektiv på
Lag och evangelium
som tal om Gud**

► **ingång**

2 | 08

Johannelunds teologiska skriftserie

Årgång 14

Pris 40 kr

ingångsord	3
Lag och evangelium som tal om Gud <i>av Tomas Nygren</i>	4
Lag och evangelium – ett förlegat begreppspar eller en källa för dagsaktuell kulturanalys? <i>av Tomas Appelqvist</i>	11
Att tala om kristen etik idag <i>av Björn Cedersjö</i>	16
På jakt efter det lutherska hos Luther <i>av Kjell Ove Nilsson</i>	23
Med lag och evangelium som homiletiskt raster <i>av Runar Eldebo</i>	31
Respons på recensionerna <i>av Tomas Nygren</i>	38

Omslagsbild: Anna Selberg

►ingång

Johannelunds
teologiska skriftserie

ISSN 1401-8616

Ansvarig utgivare
LarsOlov Eriksson

Redaktion
LarsOlov Eriksson
Staffan Grenstedt (redaktör)
Tomas Nygren

Grafisk form
jonas lindberg

Postadress
Johannelunds
teologiska högskola
Heidenstamskatan 75
754 27 UPPSALA

Telefon
018-16 99 00

Telefax
018-16 99 10

e-post
johannelund@
efs.svenskakyrkan.se

Webbplats
www.johannelund.nu

Prenumeration
Helår 4 nr 140:-, utland 180:-

Postgirokonto
5 69 92-1

Annonser
Kontakta redaktionen för
närmare prisuppgifter.

Tryckeri
Tryckjouren, Uppsala

Lag och evangelium som tal om Gud är titeln på den avhandling i systematisk teologi som Tomas Nygren försvarat vid Menighetsfakulteten i Oslo, hösten 2007. Tomas är numera lektor i systematisk teologi vid Johannelunds teologiska högskola i Uppsala.

ingångsord

Avhandlingen vetter åt flera håll som är dagsaktuella. Redaktionen för *ingång* har därför bett fyra forskare från olika discipliner att belysa avhandlingen från sitt perspektiv. Följaktligen blir titeln på detta nummer: *Perspektiv på Lag och evangelium som tal om Gud*.

► 3

En kort sammanfattning av avhandlingen ges inledningsvis av Tomas Nygren.

Tomas Appelqvist, doktorand i systematisk teologi i Lund, diskuterar lag och evangelium som ett begreppspar för dagens kulturanalys.

Björn Cedersjö, lektor i etik vid Örebro Teologiska Högskola, belyser avhandlingen från ett etiskt perspektiv.

Kjell Ove Nilsson, docent i systematisk teologi i Lund, ger reflektioner till avhandlingen från ett systematiskt perspektiv.

Runar Eldebo, docent i praktisk teologi och verksam vid Teologiska Högskolan Stockholm, analyserar avhandlingen från ett homiletiskt perspektiv.

Avslutningsvis ger Tomas Nygren sin respons på de synpunkter som framförts på hans avhandling av de fyra forskarna.

Staffan Grenstedt
redaktör

Lag och evangelium som tal om Gud

– en analys av synen på lag och evangelium hos några nutida
lutherska teologer: Pannenberg, Wingren och Scaer.
Avhandling framlagd vid Menighetsfakulteten i Oslo 2007-09-14
av Tomas Nygren

Sammanfattning

Tre sätt att utveckla lag och evangelium

Utgångspunkt för denna avhandling, *Lag och evangelium som tal om Gud - en analys av synen av lag och evangelium hos några nutida lutherska teologer: Pannenberg, Wingren och Scaer*, har varit en initial observation att lag och evangelium idag i huvudsak utvecklas på tre olika sätt av lutherska teologer: frälsningshistoriskt (lagens epok avlöses av evangeliets), dikotomiskt (lag och evangelium enbart i motsats till varandra) samt dialektiskt (lag och evangelium både i motsats och i samverkan). Representanter för dessa tre sätt har i denna undersökning varit Wolfhart Pannenberg (frälsningshistoriskt synsätt), Gustaf Wingren (dikotomiskt synsätt) respektive David P Scaer (dialektiskt synsätt).

► 4

En *dikotomisk utveckling av lag och evangelium*, som Wingrens, kännetecknas av att lagen utvecklas i två bruk. Lagens första bruk innebär att goda gärningar drivs fram på skapelsens plan och att samhällets ordning upprätthålls. Lagens andra bruk innebär att människan uppfattar sig vara dömd inför Gud och drivs att söka evangelium. Lag och evangelium står här alltid i motsatsställning till varandra eftersom lagen *alltid* anklagar. Lagen uppkommer för att begränsa synden och ses inte som ett ursprungligt uttryck för Guds vilja.

En *dialektisk utveckling av lag och evangelium*, som Scaers, kännetecknas av tre lagbruk, vilket innebär att lag och evangelium står i motsats till varandra vad beträffar lagens två första bruk medan de står i samklang med varandra när det gäller lagens tredje bruk. Lagens motsatsställning till evangeliet är inte ursprunglig. Den beror inte på lagens egenskaper i sig utan på människans synd. Alla människor behöver, som syndare, lagens första och andra bruk. Den kristne ser dessutom

även lagens ursprungliga godhet och uppfattar lagen som ett positivt uttryck för Guds vilja (lagens tredje bruk).

En *frälsningshistorisk utveckling av lag och evangelium*, som Pannenberg, kännetecknas av att lagen ses som ett provisorium fram till dess att evangelium kommer och avlöser den med helt nya villkor. Beträffande lagens roll för människan idag finns i ett frälsningshistoriskt synsätt endast utrymme för något som motsvarar lagens första bruk, en kontextuell formad ”naturlig lag” som indirekt antyder Guds vilja. Lagens andra och tredje bruk finns inte i detta synsätt. Lagen ses inte som ett ursprungligt uttryck för Guds vilja.

Den första huvudfrågan: Hur kan lag och evangelium bäst förstås?

En första huvudfråga jag ställer till materialet är hur dessa olika sätt att utveckla lag och evangelium bäst kan förstås i förhållande till varandra. Exempelvis har föreslagits att en avgörande koppling finns mellan rättfärdiggörelseläran och lag – evangelium. Vilken typ av rättfärdiggörelselära en teolog utvecklar skulle således ha ett starkt samband med hur han eller hon utvecklar lag och evangelium. Denna typ av kopplingar kallar jag i detta arbete för *metadogmatiska*. Desto starkare metadogmatisk koppling två läropunkter har desto starkare är sambandet mellan dem. Vilken annan läropunkt har då den starkaste metadogmatiska kopplingen till lag och evangelium? Med andra ord, i ljuset av vilken annan läropunkt kan olika sätt att utveckla lag och evangelium bäst förstås? Huvudkandidater utifrån litteraturen är rättfärdiggörelseläran, antropologin gällande den kristne, samt försoningen. Den metadogmatiska korrelationsanalys jag gör utifrån Wingrens, Scaers och Pannbergers teologier på dessa punkter visar dock att ingen av dessa kandidater kan skapa förståelse för varför det finns åtminstone *tre olika sätt* att utveckla lag och evangelium.

Till dessa förslag fogar jag mitt eget, att lag och evangelium bäst förstås i relation till de egenskaper en teolog betonar hos Gud. För att beskriva olika dimensioner av gudsegenskaper använder jag en modifierad version av den svenske teologen Gustaf Auléns indelning av gudsegenskaperna i tre dimensioner – vilka jag kallar maktdimensionen, reaktionsdimensionen och gemenskapsdimensionen – som nyckel för att visa hur lag och evangelium på ett fruktbart sätt kan förstås som ”tal om Gud”.

Till maktdimensionen hör gudsegenskaper som allmakt och allvetande. Reaktionsdimensionen innehåller gudsegenskaper som Guds dömande rättfärdighet och helighet, vilka tar sig vredens uttryck i mötet med människans olydnad. Gemenskapsdimensionen innehåller exempelvis kärlek och godhet.

Jag visar att hos Pannenberg uppgår makt- och reaktionsdimensionerna i gemenskapsdimensionen. Pannbergs syn på gudsegenskaperna blir därför till sist endimensionell. Hos Wingren finns i slutanalysen en tvådimensionell syn på gudsegenskaperna med gemenskaps- och maktdimensionerna. Reaktionsdimensionen har här upptagits i maktdimensionen. I Scaers teologi däremot överlappar ingen av de tre dimensionerna någon annan så mycket att beskrivningen kan förenklas. Här finns således en tredimensionell syn på gudsegenskaperna.

Den metadogmatiska korrelationsanalysen visar att det finns en samvariation mellan de olika sätten att se på gudsegenskaperna och de olika sätten att utveckla lag och evangelium. Om lag och evangelium enbart ses i ett frälsningshistoriskt perspektiv, som hos Pannenberg, går detta att relatera till en endimensionell syn på gudsegenskaperna, med gemenskapsdimensionen som den helt dominerande. En dikotomisk utveckling av lag och evangelium, som Wingrens, kan relateras till att makt- och gemenskapsdimensionerna är dominerande i beskrivningen av Gud. Guds makt antar här lagens form när den möter syndens motstånd. Scaers dialektiska utveckling av lag och evangelium hänger samman med att tre dimensioner användas för att beskriva gudsegenskaperna: makt-, reaktions- och gemenskapsdimensionerna. Lagens tredje bruk, som finns i en dialektisk utveckling av lag och evangelium, har sin bakgrund i reaktionsdimensionen. Reaktionsdimensionen förutsätter att det finns en i Gud, som helig och rättfärdig, ”inbyggd” evig norm (evig lag), vilken utgör bedömningsgrunden när Gud reagerar på synden. Med en sådan syn på lagen kan den ses som essentiellt god eftersom den har ett ursprungligt gott innehåll som står på egna ben utan att behöva relateras till syndens uppror. Därmed kan lagen, förutom de två första bruken som har synden som förutsättning, också ha ett tredje bruk som är essentiellt gott. Detta sätt att förstå lag och evangelium som ”tal om Gud” är ett av mina huvudbidrag till forskningen om lag och evangelium.

Den andra huvudfrågan: Vilka teologiska resurser tillhandahåller olika sätt att utveckla lag och evangelium?

En andra huvudfråga är vilket sätt att utveckla lag och evangelium som tillhandahåller de bästa teologiska resurserna. Vilka teologiska resurser en framställning tillhandahåller bedömer jag utifrån ett tredelat resurskriterium som jag utvecklar i denna avhandling. De tre delarna är:

1. Ett *bibelkriterium* som handlar om det teologiska systemets förmåga att svara mot en ansvarig exegetisk och bibelteologisk tolkning av för läropunkten relevant bibliskt material.

2. Ett *internt koherensskriterium* som handlar om vilken grad av inre förenlighet den systematiska teologiska framställningen har. Desto bättre ett teologiskt system hänger ihop och förmår i sig integrera olika läropunkter desto bättre teologiska resurser tillhandahåller framställningen.

3. Ett *relevansskriterium* som handlar om förmågan att möta samtidens teologiska utmaningar.

Pannenberg menar att de teologiska resurserna för en luthersk teologi som innehåller en motsats mellan lag och evangelium är mycket begränsade och han ger en omfattande kritik mot en sådan traditionell luthersk syn på begreppsparet. Kritiken ges utifrån tre perspektiv. Han menar att ett traditionellt lutherskt synsätt på lag och evangelium inte har exegetiskt stöd, inte ger framställningen logisk konsistens, samt inte kan kommunicera i dagens kulturella kontext.

Dessa tre perspektiv motsvarar mitt tredelade resurskriterium. Den prövning jag gör av Pannenbergs kritik innebär därför samtidigt en indirekt prövning av vilka teologiska resurser Pannenbergs frälsningshistoriska utveckling av lag och evangelium tillhandahåller i jämförelse med Wingrens och Scaers. Min prövning visar att Pannenbergs invändningar mot en traditionell utveckling av lag och evangelium inte är hållbara eller åtminstone inte bindande. Det finns fullgoda svar mot hans invändningar bara man tar steget ut ur Pannenbergs egen referensram som i det här fallet redan från början bestämmer vilka argument som kan vara av vikt. Wingrens och Scaers teologier kan, kompletterade med annat material från teologisk debatt idag, ge hållbara svar. Pannenbergs kritik kan därmed tillbakavisas. Min slutsats blir att en utveckling som

innehåller en motsats mellan lag och evangelium tillhandahåller större teologiska resurser än en renodlad frälsningshistorisk utveckling av begreppspar.

Frågan blir då vilken typ av motsatsställning mellan lag och evangelium, en dikotomisk eller dialektisk, som tillhandahåller de bästa teologiska resurserna. Med andra ord ställer jag frågan om en utveckling av lagen i två eller tre bruk tillhandahåller de bästa teologiska resurserna. Jag visar i mitt arbete att samma fråga också kan ställas på följande sätt: Vilken fundamentalteologisk funktion hos lag och evangelium tillhandahåller de bästa teologiska resurserna?¹

Att detta i grunden handlar om samma fråga kan exempelvis inses utifrån det dikotomiska synsättets betoning på att satsen ”lagen anklagar *alltid*” är en absolut utsaga. Här blir motsättningen mellan lag och evangelium den yttersta horisonten för teologin. Lag och evangelium ges med andra ord en allt övergripande fundamentalteologisk funktion. I ett sådant system kan det inte finnas en ursprunglig essentiellt god lag. En ursprunglig god lag är dock en förutsättning för ett lagens tredje bruk, och därmed också för en dialektisk utveckling av lag och evangelium. I en sådan dialektisk utveckling kan motsättningen mellan lag och evangelium därmed inte ges samma fundamentalteologiska funktion som i en dikotomisk. Svaren på frågorna ovan sammanfaller därför.

► 8

Min slutsats är att Scaers och Wingrens material, samt den amerikanska debatten som jag också för in, visar att en dialektisk utveckling av lag och evangelium tillhandahåller större teologiska resurser än en dikotomisk sådan. Med andra ord tillhandahåller en mer begränsad fundamentalteologisk

---

1 Den *fundamentalteologiska funktionen* är den grundläggande funktion för hela teologin som en läropunkt, ett begrepp, ett begreppspar eller ett perspektiv har. Frågan är här hur en läropunkt styr innehållet i andra läropunkter och strukturen i hela teologin. Denna typ av frågor hör till *prolegomena*, det vill säga de principiella inledningsfrågorna i dogmatik. Termen ”fundamentalteologi” är hämtad från romersk-katolsk teologi där den är sammankopplad med en form av systematisk apologetik för kyrkan centrala läropunkter. Min användning av termen i detta arbete avviker därmed från den i romersk-katolsk teologi vanligaste.

roll för lag och evangelium i teologin (som hos Scaer) större teologiska resurser än en övergripande fundamentalteologisk funktion för begreppsparet (som hos Wingren). Resultatet kan tyckas paradoxalt. Sammantaget illustrerar det dock något som jag menar ligger inbakat i en balanserad utveckling av ett lärosystem: en läropunkt tillhandahåller de bästa teologiska resurserna när dess roll i teologin inte undervärderas (som lag och evangelium hos Pannenberg) eller övervärderas (som lag och evangelium hos Wingren).

Poängerna med en dialektisk utveckling av lag och evangelium är flera. I korthet vill jag utifrån det material mina analyser tillhandahåller nämna följande:

- Lagens tredje bruk hjälper till att bevara evangelium rent, eftersom evangelium avlastas funktionen att ge den kristne etisk vägledning. Därmed minskar risken för praktisk legalism, att något människan ska göra uppfattas som ett frälsningsvillkor.

- Förekomsten av ett essentiellt positivt lagbruk hindrar att lagen definieras utifrån rådande samhällskonventioner, och öppnar därmed upp för en möjlig kulturkritisk funktion i kristendomen. Lagen ges, enligt Wingren, i praktiken sitt innehåll utifrån rådande samhällskonventioner och har därmed en föränderlig karaktär. Problemet med att lagen hämtar sitt innehåll från samtiden är att potentialen till kulturkritisk förmåga blir påtagligt mindre.

- Ett lagens tredje bruk, vid sidan av lagens första och andra, ger också ett bättre utrymme åt helgelsens teologi, som jag menar i rådande kulturklimat fått en ökad betydelse eftersom en människas liv i allt högre utsträckning uppfattas som ett identitetsprojekt.

- Om ett essentiellt positivt lagbruk finns med i beskrivningen av lagen ges också bättre möjligheter att svara mot Nya testamentets mångfasetterade beskrivningar av densamma. Inte minst den exegetiska forskningens diskussion av det *nya perspektivet* på Paulus har påmint lutherska teologer om att det också finns ”goda” lagutsagor i Nya testamentets brevlitteratur.

Dessa poänger i en dialektisk syn på lag och evangelium finns samtidigt som den för en luthersk teologi centrala motsättningen mellan lag och evangelium behålls, där den syndiga

människan avslöjas av lagen och drivs till evangelium. Det grundläggande mötet människan gör med lagens första bruk redan på ett skapelseplan, som exempelvis Wingren framhåller, bibehålls också. En dialektisk utveckling innebär även att den existentiella och kognitiva dimensionen i lagen inte sätts i onödig motsättning till varandra, vilket sker i Wingren dikotomiska utveckling av lag och evangelium.

Till sist: en sammankoppling mellan den metadogmatiska frågan och frågan om teologiska resurser

Till sist diskuterar jag kopplingen mellan synen på gudsegenskaperna och de teologiska resurserna i olika sätt att utveckla lag och evangelium. Mina analyser antyder att med färre dimensioner än tre i gudsegenskaperna tappar en teolog teologiska resurser i sin utveckling av lag och evangelium. Återigen illustreras poängen med en balanserad utveckling i ett lärosystem. När ingen dimension av gudsegenskaperna förminskas så långt att den uppslukas av andra lägger det grunden till en framställning som tillhandahåller de bästa teologiska resurserna. Teologi i snävare bemärkelse (läran om Gud) har på denna punkt direkta kopplingar till teologi i vidare bemärkelse.

► 10

Avhandlingen kan beställas från:
Artos & Norma bokförlag AB
Box 6302
113 81 Stockholm

Webb-butik: <http://www.artos.se>

Lag och evangelium – ett förlegat begreppspar eller en källa för dagsaktuell kulturanalys?

av Tomas Appelqvist

Hur ska Guds ord förstås idag? Denna viktiga fråga ligger bakom flera problem som Tomas Nygren (förkortas i fortsättningen ”N”) utreder i sin avhandling. Inledningsvis konstaterar N att lag och evangelium under de senaste femtio åren knappt alls har använts som en nyckel till att förstå Bibeln om man ser till situationen i Europa. I Nordamerika engagerar däremot debatten om lag och evangelium fortfarande såväl lutheraner som företrädare för kalvinskt influerade traditioner. N:s avhandling kan ses som ett sätt att försöka förstå denna skillnad i fråga om aktualitet och försöka dra lärdomar av den.

Utöver det vanliga vetenskapliga kravet att teologiska system ska vara logiskt sammanhållna ställer N upp ytterligare två kriterier som utgångspunkt för de bedömningar som görs i avhandlingen. N anser att en god teologisk ståndpunkt ska vara förenlig med utsagor i Bibeln och dessutom kunna möta vår tids utmaningar. Särskilt det tredje kriteriet, om *samtidsrelevans*, ska vi fördjupa oss i den här reflektionen.

N konstaterar att evangelium är lagens uppfyllelse och därför är det inte så konstigt att störst utrymme i avhandlingen ägnas åt att studera skillnaderna mellan de tre teologernas syn på lagen, i synnerhet deras inställning till ett eventuellt tredje lagbruk. De utförliga analyser som utförs i kapitel fem till sju leder fram till att N konstaterar att den syn på lagen, och därmed också Guds ord generellt, som företräds av David P. Scaer är den klart bästa utifrån de tre inledningsvis redovisade kriterierna för vad som ska anses känneteckna god teologi. Innan vi funderar vidare kring hur Scaers rika förståelse av Guds ord kan användas i Sverige idag kan det därför vara motiverat att studera de grundläggande principerna i Scaers teologi.

David P Scaers syn på sambandet mellan teologi och kultur
Den *dialektiska* syn på lag och evangelium som Scaer (född år

1936, alltjämt verksam som lärare vid Concordia Theological Seminary i Fort Wayne, Indiana, USA) företräder här sin grund i att lagen ses som skapelsegiven av den helige Ande, något som uttrycker den ursprungliga och goda relationen mellan Gud och människa. Samtidigt är Scaer medveten om att lagen *uppfattas* som förbud och straff på grund av människans synd. Scaer hävdar att lagen kommer att få tillbaka sin ursprungliga och goda funktion i den återupprättade skapelsen. Scaer anses av många vara en av de mest framträdande konfessionella lutherska teologerna i vår tid. De positionsbestämningar som finns i de lutherska bekännelseskriterierna är av oerhörd stor vikt för honom. N har dock rätt i att Scaer inte ägnar sig åt *restitution* (oreflekterad återupprepning), utan svarar på vår tids frågor med vår tids språk. Scaer tar därför avstånd från traditionslös fundamentalism och biblicism och ser med oro på de evangelikala tendenser som har dykt upp i hans egen kyrka, Missouri synoden (LCMS) i USA.

► 12

Scaer är anhängare av en naturlig lag, som gäller i alla samhällen och kulturer oberoende av vilken religion som dominerar. Den naturliga lagen är förstås helt förenlig med den etik som finns i de tio buden, Dekalogen. Innehållet i lagen är, eftersom lagen är objektivt given av Gud, något som man enligt Scaer kan ha kunskap om, samtidigt som lagen också har existentiella dimensioner. Eftersom den kommer att finnas kvar i evigheten (när Guds ord inte längre träffar människan på ett dubbelt sätt, som lag *och* evangelium) tänker sig Scaer att lagen ska följas och anses ha samma innehåll även efter att människan har kommit till tro. Lagens tredje bruk är för Scaer ett uttryck för vad Kristus har gjort och fortfarande gör genom de troende människorna. Det tredje lagbruket gör att Scaer kan ge evangelium en renodlat befriande funktion, vilket N finner vara en stor fördel.

Behovet av kulturkritik, historiskt och i nutid

En stor del av förklaringen till den bristande förståelsen av lag och evangelium i dagens nordeuropeiska kontext kommer av det faktum att de större lutherska kyrkorna i samband med andra världskrigets händelser inte förmådde tolka lagen på ett sätt som tillräckligt tydligt tog avstånd från de övergrepp som begicks. Istället var den vanligaste uppfattningen att kyrkan skulle koncentrera sig på ”evangeliets rätta förkunnelse” och

låta staten sköta det som hade med lagen att göra. Det är en av de största förtjänsterna med N:s avhandling att den visar att en sådan uppdelning är både felaktig och riskabel.

De som värnar om en evangelisk syn på kristen tro där Guds förlåtelse och kärlek står i centrum frestas ofta att se tron som en ”befrielse från alla krav”. N understryker att det då finns en stor risk att människan i förlängningen distanseras från skapelsens egen ordning och inneboende godhet. Dessutom tenderar den kristna friheten med den här uppfattningen att ses som en frihet *från* något snarare än en frihet *till* något. När det inte längre finns något givet mål för det kristna livet är risken mycket stor att kyrkorna invaderas av den syn på frihet som råder i det omgivande samhället, med sekularisering av tron som följd.

N visar på ett intressant och övertygande sätt på två viktiga förhållanden som kan ha orsakat att lutheraner har valt bort den rikare synen på ett kristet liv (som en frihet *till* något). För det första har rättfärdiggörelsen ofta ansetts vara något som enbart utspelar sig i himlen, ett frikännande från synd, utan att människan på jorden får ta emot några som helst gåvor av Gud. För det andra har inflytandet från den tyske filosofen Immanuel Kant (1724-1804) gjort att en utifrån kommande lag har ansetts vara något negativt, eftersom Kant var övertygad om att människans förnuftiga och moraliska motiv måste vara förankrade inom henne själv. I avhandlingens sjunde kapitel för N en värdefull diskussion om hur de här två utmaningarna kan pareras genom en uppfattning där lagen ses som *essentiellt* god med evigt innehåll (och där den kristna friheten följaktligen blir en frihet *till* något). En sådan tolkning leder också till en kraftigt utökad kulturkritisk potential.

► 13

Den kulturkritiska potentialen i funktion

N visar kortfattat hur en syn på Guds ord liknande den som Scaer företräder kunde motivera människor till motstånd mot de totalitära regimernas övergrepp under andra världskriget. Genom att den kristna människan hela tiden har sitt samvete bundet till hela Guds ord och inte bara till evangeliet kunde nämligen en liten bekännelsekyrka växa fram i Tyskland, som inte rättade sig efter de order som kom från den av nazisterna kontrollerade statskyrkan, vilken de flesta invånare, åtminstone passivt, accepterade.

Avslutningsvis konstaterar N att även vår tid har mycket att lära av en i skapelsen grundad evig lag. Den kultur som råder i dagens samhälle är fixerad vid identitetsfrågor och människans hela liv kan ses som ett sätt att skapa sig en egen identitet. Samtidigt lever vi i ett pluralistiskt samhälle där den etiska vägledning som ges för det första är mycket otydlig, för det andra lätt hamnar under marknadskrafternas kontroll. N visar att den kristna läran om människans helgelse skulle kunna vara ett värdefullt bidrag i den här situationen. Med den syn på Guds ord som Scaer företräder har ju Guds sätt att leda människan alltid en kunskapsdimension som ger henne ett tydligt stöd genom hela livet. En *essentiellt* god lag kan därför ses som ett trumfkort, som den lutherska teologin under inga omständigheter bör avstå från att använda sig av.

När N kommer till frågan om dagsaktuell kulturkritik nöjer han sig med att analysera situationen och redovisa slutsatsen att kulturkritik från den kristna trons håll behövs, både för samhällets och för kyrkans egen skull. Det som jag finner vara den enda större svagheten i N:s avhandling är att den på denna punkt blir ganska teoretisk och uddlös. Med tanke på att avhandlingens omfattning är mer än fullgod var det kanske klokt att utelämna vidare tillämpningar på denna punkt. Det är emellertid här som jag anser att fortsatt forskning kring de frågor som N tar upp är särskilt angelägen. Med risk för att själv bli en aning teoretisk anger jag avslutningsvis några tankar kring hur ett sådant arbete med att utforma en handfast kulturkritisk förståelse av den kristna tron skulle kunna se ut idag.

► 14

Hur går vi vidare?

I sin bok *The Analogical Imagination* beskriver den kände amerikanske teologen David Tracy hur vår tids nyttotänkande har gjort det omöjligt att definiera klara mål inom politiken och kulturen. Vi har därför hamnat i ett teknokratiskt samhälle där reflektionen i humanistiska och religiösa frågor har lämnats till smala intressegrupper och varje persons privata tänkande. Den kulturkritik som då förs fram blir i normalfallet ganska harmlös och tagen som ett medel för enskilda personers eller grupper egenintressen. I undantagsfall framträder kulturkritiken som destruktiva och förödande våldsyttningar mot hur hela samhället fungerar, vilket förstås är ett ännu sämre alternativ.

Den syn på Guds ord som Scaer företräder och som N i allt väsentligt ställer sig bakom skulle ganska enkelt kunna framträda som ett tredje alternativ till hur man bör förhålla sig till det samhällsklimat som Tracy beskriver. Läran om naturlig lag har (i dess delvis olika utformningar) byggt upp merparten av det västerländska rätts- och moralmedvetande som vi till stor del fortfarande, om än omedvetet, lever i. N:s avhandling kan kritiseras för att den inte relaterar sig till någon specifik uttolkning av den naturliga lagen. Istället hänvisar N direkt till Guds ord i Bibeln, vilket ökar risken för godtycke eftersom tolkningen av etiska frågor är präglad av de förutsättningar som läsaren har redan innan han läser bibeltexterna. Vad vi behöver är istället en handfast tolkningsnyckel för hur etiska frågor ska kunna sättas i relation till läran om en naturlig lag. Med tanke på att Scaer i övrigt får så goda omdömen skulle det klokaste nog vara att lära av hans modeller för att läsa Bibeln på ett sätt som idag framstår som såväl existentiellt som samtidsrelevant.

Det kan mycket väl tänkas att vi på den resan får upp ögonen för att mycket i vår kyrka och i vårt samhälle framstår som ogenomtänkta eftergifter för det tryck som det sekulariserade tänkandet hela tiden utövar mot Guds folk. Om vi får erfara detta bör vi dock ha i minnet att det är en av de förblivande förtjänsterna med N:s avhandling att den visar de negativa följder som uppstår om man av apologetiska, etiska eller andra syften försöker ”rädda” Gud i den offentliga debatten genom frontförkortningar. N visar vilken stor potential ett rätt förstått Guds ord, som lag och evangelium, har i dagens kyrka och samhälle. Mot den bakgrunden kan vi med stor förvisning söka de trovärdiga och gemensamma mål för kulturen och politiken som David Tracy efterlyser. Däri ligger utmaningen inför framtiden.

Att tala om kristen etik idag

av Björn Cedersjö

I svensk teologi-etisk historia har frågan om relationen mellan det specifikt kristna och det allmänmänskliga varit en stor fråga under det senaste halvsekle. I vilken mån överensstämmer de? Kan man säga att det som Gud begär av människor egentligen kan sammanfattas i allmänmänskliga plikter, att det som växer fram som utmaningar i mötet med medmänniskor egentligen är tillräcklig etisk kunskap för oss? Och är detta i så fall något universellt, dvs är de utmaningar som uppstår i olika kulturer och i olika tider alltså Guds undervisning till oss och alltid med samma grundläggande innehåll? Och om så är fallet och vi redan utan Bibeln vet hur vi bör handla, hur ska vi då se på de många bud och regler som Bibeln innehåller?

Ja, hur finner man egentligen ut vad som är Guds vilja för vår livsstil idag? Hur kommunicerar Gud med oss? Vilken roll spelar Bibeln, förnuftet, erfarenheten, samtalet, bönen mm? Och vad bör vara normerande för våra slutsatser? Det är frågor som möter den som i etiken vill göra reda för processen från beskrivningen av dilemmat till formuleringen av det egna svaret.

► 16

Tomas Nygrens avhandling *Lag och evangelium som tal om Gud* är en avhandling inom systematisk teologi. "Lag och evangelium" är främst ett dogmatiskt begreppspar. Men hur det förstås har också implikationer för hur man arbetar med etik. I sin bakgrund citerar Nygren den amerikanske lutherske etikern Gilbert Meilander som menar att den moderna lutherdomens dåligt genomarbetade förhållande mellan lag och evangelium lett till en oförmåga att formulera en klar vision för det moraliska livet.

I denna artikel kommer jag inte att diskutera avhandlingen ur dogmatisk synvinkel, det görs av andra. Jag ska uppehålla mig vid de intressanta klarlägganden och öppningar som den ger för etisk reflektion i den nutida svenska situationen. De inledande frågorna ovan utgör en viktig del av sammanhanget. Samtidigt är jag medveten om att man av en avhandling som diskuterar olika förståelser av lag och evangelium självklart inte kan begära preciserade kommentarer till etikens grundfrågor.

Arvet från Wingren

Gustaf Wingren präglade under många år både luthertolkning och det etiska perspektivet för teologistudenter i Lund och påverkade därmed generationer av präster och andra teologer. Han är naturligt nog en viktig dialogpartner. Själv är jag uppvuxen i svensk frikyrklighet i den tid då gränserna mellan församlingen och världen var tydligare, ofta synliga i vissa förväntade beteenden. Jag kom till Lund, mötte Wingren, och minns när jag första gången läste Wingrens böcker *Skapelsen och lagen* och *Evangeliet och kyrkan*. Jag fascinerades av den närhet till det vanliga mänskliga livet som de präglades av. Det kristna livet skulle inte vara annorlunda (så som man sa i min hemförsamling), det är det naturliga! Senare kunde jag formulera det på ett annat sätt: om det kristna livet är annorlunda eller inte beror på vad det jämförs med. Frågan är snarare: ”annorlunda” i förhållande till vad? Kanske det istället är livet som icke-kristen som bör betecknas som ”annorlunda”? Men frågan är också: Vad är normen för ”naturligt”?

Gustaf Wingren har enligt Nygrens analys bestämda svar på flera av dessa frågor. Det Nygren kallar dikotomistiskt perspektiv på lag-evangelium innebär att lagen enligt Wingren alltid är krävande. I sitt första bruk driver den människor att göra goda handlingar mot sina medmänniskor. I sitt andra bruk driver den människor att inse sin synd och ta emot evangeliet hos Kristus. Att lagen skulle kunna vara vägledare för den kristne är omöjligt. Wingren är benhård i sitt motstånd mot lagens tredje bruk. Enligt Nygrens analys beror detta på Wingrens åsikt att lagen inte är ursprunglig, att innehållet i lagen egentligen inte kommer ur uppenbarelsen (jag försöker under läsningen påminna mig om Wingren överhuvud använder begreppet allmän uppenbarelse) och att lagen inte bör få invadera det område där frihet ska råda. Lagens uppmaningar växer enligt Wingren fram i mötet mellan medmänniskor mitt i skapelsen; det är där Gud kallar till goda gärningar och alla människor kan uppfatta detta. Med Nygrens uttryck: Lagen har hos Wingren bara en funktionell godhet, inte en essentiell (s 228).

Hur ska man då läsa bibeltexterna som kristen? Nygren visar att Wingren ändå menar att de ger information för kristen livsstil. Men denna information hör enligt Wingren kunskapsmässigt hemma i evangeliet, inte i lagen. För att tydliggöra detta

inför Nygren begreppet *Evangeliets etiskt informativa bruk*.

Nygren menar att Wingren genom sitt nedtonande av lagens kunskapsdimension skapar svårigheter av åtminstone två slag. (1) Det riskerar att blanda samman evangeliet och lagen, evangeliet riskerar att bli oklarare när det inte bara innebär erbjudandet av syndernas förlåtelse i Jesus Kristus. (2) Det ger kristen etik mindre möjlighet att vara kulturkritisk eftersom det finns en uppenbar risk att vad lagen uppfattas kräva bara speglar vad samtiden anser vara rätt.

Viktiga innehållsdefinitioner

Vad menas då med lagen? Liksom så ofta annars visar det sig att definitioner av och beskrivningar av innehållet i de begrepp man använder är avgörande. Kontrasterna med Wolfhart Pannenberg (lagen är en tidsepok och gäller inte i evangeliets tid) och David P Scaer (lagen är essentiellt god och ger vägledning för all tid) tydliggör Wingrens position. Nygren är oftast positiv till Scaers teologi. Denne menar att lagen fanns före syndafallet och återspeglar Guds ursprungliga goda vilja. Därmed är den vägledande för alla tider och kan och bör användas i alla sina tre bruk. De negativa förtecknen i dess första och andra bruk hänger samman med människans synd och är ingen ursprunglig motsats. Nygren själv håller med om detta och argumenterar (contra Wingren) att detta sätt att förstå lagen gör mer rättvisa åt de bibliska texternas både positiva och negativa referenser till begreppet "lag". Det är för övrigt en nyttig påminnelse för alla systembyggare att de bibliska texterna ibland är oprecisa och spretar åt lite olika håll. Här anser jag att Scaer och Nygren genom sin beskrivning av lagen som något ursprungligt och med ett i grunden uppbyggande syfte kan bidra med något bra in i den svenska debatten. Här betonas också att begreppet "naturlig lag" ska kopplas till detta och inte anses stå för någon form av kunskap vid sidan om Guds uppenbarelse vilket är en viktig markering.

Ett annat område där Nygren inför viktiga klarlägganden är frågan om legalism/antinomism (s194-195). När jag i mitt eget avhandlingsarbete undersökte argumentation och ståndpunkter kring skilsmässa och omgifte var det betecknande hur ofta anklagelser om legalism återkom när lutherska teologer karakteriserade den frikyrkliga undervisningens ofta mer entydiga svar. Nygren hjälper oss att precisera begreppen och sätta

in dem i ett fruktbart sammanhang. Hans åtskillnad mellan legalism/antinomism (som tydliga utsagor om gärningarnas plats i frälsningen) och praktisk legalism/praktisk antinomism (som oklar kommunikation om detta) borde hjälpa oss att tydligare diskutera etiska frågor. För det har ju visat sig att det är lätt att avfärda nödvändiga resonemang och ställningstaganden med att svaren präglas av legalism eller antinomism.

Ett annat för etiken relevant begrepp som också berörs är ”frihet”. Nygren påpekar hur detta begrepp i Kants anda uppfattas som ”frihet från”, ofta ifrån en utifrån kommande lag. Istället bör begreppet frihet utifrån en biblisk-teologisk referensram definieras som ”frihet till”, ett sätt att tala som är viktigt i katolsk tradition. ”Friheten i Kristus som ges genom evangeliet har en form som är identisk med lagens ursprungligt goda intention” skriver Nygren, och han återger därmed en hållning som är mer vanlig utanför den svenska lutherska sfären (s 209-10). Det ger också teologisk referensram som gör att man inte så självklart gör en motsats mellan lag och Ande utan på ett mer tydligt och fruktbart sätt kan hålla samman dessa vilket är viktigt i etiken.

Inom parentes kan sägas att Nygren vid flera tillfällen får utveckla begrepp för att göra sina analyser. Det hedrar honom att han då i noter ger kredit till andra för de förslag han fått (Sebastian Rehnman s 40 n117, Jan-Olav Henriksen s 42 n123, Agne Nordlander s 70 n159). Det visar också på att ett pågående avhandlingsarbetet gagnas av goda läsare.

Nygren avslutar sin avhandling med att skissa på hur en utveckling av den dialektiska varianten av lag-evangelium kan göras (s 238-42). Utifrån sina forskningsresultat ger han konstruktiva förslag. Han menar att den allmänna uppenbarelse bör vägleda lagens första bruk men att missförstånd och missbruk kan finnas på grund av synden. Han hävdar att lagens andra bruk är sammankopplat med mötet med Guds ord och den särskilda uppenbarelse. Han argumenterar för lagens tredje bruk och menar att det bidrar till att tydliggöra evangeliet och att undvika praktisk legalism och antinomism. I en not (s 235 not 32) klargör han samtidigt sin syn att evangeliet, utan att behöva ge etisk information, ändå är viktigt för etiken genom att det ger motiv och drivkraft för goda gärningar samt trygghet på grund av att förlåtelse finns. Nygrens betoning att luthersk etik inte bara är allmän humanetik utan

behöver vara förankrad i den bibliska uppenbarelsen är en viktig markering liksom viljan att skapa ett medvetet utrymme för helgelsens teologi.

Varför inte ett steg ytterligare?

Samtidigt, när jag som etiker läser Nygrens avhandling, kan jag samtidigt inte låta bli att ibland undra: Varför inte ta ett steg ytterligare? När Nygren diskuterar förhållandet mellan lag och evangelium återges det traditionella lutherska sättet. Och det kanske självklart i en luthersk miljö och när man prövar lutherska teologer (men under läsningen undrar jag ibland om Pannenberg verkligen bör räknas som lutheran när han väl avfärdar det klassiskt lutherska sättet att tala om lag och evangelium?).

Men varför inte tvärtom? Vad skulle hända om man ändrade ”lagen kommer före evangeliet” till ”gåvan kommer före kravet”? Att detta är ett grundläggande bibliskt perspektiv råder det ingen tvekan om. Indikativ kommer före imperativ, dvs Guds gärningar kommer före våra, den övertygelsen går igenom biblisk verklighetsförståelse. Bland Guds goda gåvor till oss är också hans etiska vägledning så som den ges oss främst i Bibeln. Så uppfattades lagen i den judiska miljön. Jag tycker här att Nygrens argument när han avfärdar kritiken från det nya perspektivet i NT-forskningen är ganska svaga (kap6). Han konstaterar ju dessutom i en not att han inte funnit något heltäckande bemötande av kritiken från det nya perspektivet från företrädare för ett synsätt där lag och evangelium står i motsats till varandra och tillägger ”vilket kan tyckas märkligt med tanke på hur allvarlig kritiken är” (s232 n21). Kanske det enkla svaret är att kritiken är svår att bemöta om man redan på förhand bestämt sig för att hålla fast vid det traditionella lag-evangelium och ordningen dem emellan?

Vilka frågor vi ställer är avgörande för svaren vi får. I en situation där boten dominerade och frågan var ”Har jag gjort nog?” blev Luthers fråga ”Hur kan jag vara viss om min frälsning”? Då var evangeliet utan laggärningar ett viktigt svar (s13). Vilken fråga skulle Luther ställa om han vore svensk idag? Jag är tveksam om det skulle bli densamme. I dagens värdepluralistiska svenska/globala samhälle finns många olika svar på livets utmaningar. Jag undrar om inte Luthers fråga skulle vara: ”Finns det någon vägledning som erbjuds mig för

det liv jag har fått att förvalta? Och vem är i så fall den Gud som ger detta?”

Här kan man också anknyta till Nygrens slutsats att en bredare bild av Gud teologiskt och kommunikationsmässigt ”tillhandahåller de bästa teologiska resurserna”, dvs är mer fruktbar. Den bredare modellen lånar han från Aulén och talar om att hålla samman en hel gudsbild, med betoning av såväl gemenskapskomplexet som reaktions- och maktkomplexen (s230). Blir inte en sådan gudsbild ännu bättre presenterad om man i etiken utgår från att gåvan kommer före kravet?

Ett alternativ är ju att som kristen etiker utgå från förbundstanken och Gudsrikesteologin som ger såväl lag som evangelium ett delvis annat sammanhang. Jag undrar om inte detta perspektiv, utifrån Nygrens relevanskriterium, på ett bättre sätt än lag-evangelium möter människors frågor efter sammanhang och trygghet idag och utgör en bättre startpunkt för den etiker som vill klarlägga Guds goda vilja för världen.

Och vad är innehållet?

En kristen etik handlar om att försöka beskriva vad Guds goda vilja innebär. Såväl Wingren som Nygren markerar att den inte är synonymt med pietistiska syndakataloger eller skapelsefrånvända livsregler. Wingren talar med rätta om allt det goda i skapelsen. Och för kristen etik idag är det ju både självklart och nödvändigt att framhålla kopplingen till det ursprungligt goda och de goda tankar om livet som Gud tänkt (Nygren noterar också att Wingrens och Scaers bilder av det kristna livets innehåll sammanfaller även om de grundar sina beskrivningar på olika sätt). Om jag anknyter till inledningen av denna artikel: kallelsen för en (kristen) människa är inte att bli annorlunda utan att bli sådan Gud tänkt. Om det uppfattas som annorlunda beror det på att omgivningen inte är sådan Gud avsett.

Roland Spjuth skriver i sin läsvärda etikbok *Kristen moralhistoria: Sökandet efter det goda livet* om detta. Det goda livet handlar enligt honom om barmhärtighetens rike. Spjuth tycker att historien varnar för det sökande av fullkomlighet som leder till att det som inte anses friskt, rent och normalt utesluts. Istället menar han att det sköna godhet ligger i det vardagliga liv där vi, tillsammans med de människor som blivit oss givna, söker förlåtelse, försoning, uppmuntran och vägled-

ning. Barmhärtighet och nåd har sin källa i Guds egen natur och bör präglade den moraliska visionen och det gemensamma livet. Det godas skönhet är den plats där misslyckanden och konflikter kan hanteras nådefullt.

Och det ger ett annat fokus än det som ges när vi framförallt fokuserar på vissa beteenden som fungerar som andliga markörer. Jag menar att detta också stryker under vikten att börja i Guds goda gåvor (som även inkluderar den kristna gemenskapen) innan man talar om lag, krav och bud.

Till slut

Kan man läsa en avhandling på en thailändsk badstrand? Nygrens avhandling var för mig en bok som gav klarhet i begrepp, ökad förståelse för variationerna i luthersk teologi (och glädjen att se att det finns annan luthersk reflektion än den svenska!). Boken gav välgörande teologisk stimulans. Jag hade faktiskt ingen svårighet att läsa även när det var 27 grader varmt i vattnet och solen sken! Det är ett gott betyg åt en avhandling.

På jakt efter det lutherska hos Luther

av Kjell Ove Nilsson

Knappast något tema har så dominerat den lutherska teologin som det som handlar om lag och evangelium. Så var det hos Luther själv, kanske ännu mer hos hans efterföljare, särskilt i Konkordieformeln och den lutherska ortodoxin. Men tolkningarna har varit många, också in i vår egen tid. Det visar Tomas Nygrens avhandling med stor tydlighet, med material både från den europeiska lutherdomen och från den nordamerikanska diskussionen ända fram till de senaste åren. Det gör avhandlingen både aktuell och spännande att läsa, inte minst därför att fokuseringen på begreppspar lag och evangelium har varit ett synnerligen ovanligt ämne i svensk teologi under de senaste decennierna.

Ur teologisk synpunkt finns det emellertid mycket att säga om hans framställning, särskilt om man anlägger strikt dogmatiska perspektiv, vilket är min uppgift i detta sammanhang. Min bakgrund är Lutherforskning med förankring i den lundsiska traditionen, där i synnerhet Gustaf Wingren spelat en avgörande roll. Det kommer därför knappast som en överraskning att jag hamnar i stora problem när jag försöker förstå Nygrens interpretationer. Men först vill jag ge en kort skiss av hur hans analys och resonemang framträder i hans avhandling.

Det är ju tre teologer som främst står i blickpunkten och som levererar material till diskussionen i boken, Wolfhart Pannenberg, Gustaf Wingren och David P Scaer. I sina analyser använder sig Nygren av en mycket avancerad apparatur, som han utnyttjar på ett skickligt och medryckande sätt, men onekligen ibland också alltför schematiskt. Hans målsättning, som han formulerar i flera variationer, är att bearbeta ”den fundamentalteologiska frågan”, om den grundläggande funktionen hos begreppspar lag och evangelium. Detta vill han göra utifrån nutida luthersk teologi och med hänsyn till olika andra läropunkter detta begreppspar visar sig ha viktiga kopplingar till, i ett systematiskt teologiskt perspektiv.

Nygren vill därför göra en ”metadogmatisk kopplingsanalys” för att utröna vilken läropunkt som bäst visar sig belysa

de olika sätten att utveckla lag och evangelium. De punkter han då diskuterar är rättfärdiggörelseläran, människosynen och försoningsläran. Utöver dessa tre föreslår han själv en fjärde läropunkt, som han menar ger den bästa förståelsen av lag och evangelium, nämligen läran om Guds egenskaper, eller det teologiska talet om Gud. Därav bokens rubrik: "Lag och evangelium som tal om Gud". Redan från början tycks Nygren ha avgjort sig för denna fjärde möjlighet, innan han egentligen gjort sina analyser av de tre teologer han velat undersöka.

En avgörande fråga handlar genomgående om hur många bruk lagen bör ha, två eller tre, och hur då motsvarande teologier utvecklas. Metodiskt arbetar Nygren med tre resurskriterier, ett bibelkriterium, ett koherens-kriterium som handlar om hur respektive teologiska system hänger ihop, och dessutom ett relevans-kriterium som vill sätta teologin i dialog med samtidens frågor. Det är alltså viktigt hur koherensen ser ut, hur konsistenta de olika teologernas framställningar är, hur bibliskt förankrade de är, och hur relevanta de ter sig i nutida sammanhang. Med sådana redskap tar författaren itu med att undersöka vilken utveckling av lag och evangelium - och av lagen i dess olika bruk - som tillhandahåller de bästa teologiska resurserna.

► 24

På ett tidigt stadium blir det tydligt var skiljelinjerna dras enligt den genomgång som Nyberg gör. Pannenberg utvecklar en frälsningshistorisk syn på lag och evangelium, där lagens tid tar slut i Kristus, och där det egentligen bara blir tal om ett bruk av lagen, det första, civila bruket. Wingren står för ett dikotomiskt synsätt, med författarens terminologi, d v s lag och evangelium står i motsats till varandra från början till slut. Därför räknar Wingren med två bruk av lagen, det borgerliga bruket här i världen och i paritet med det världsliga regementet, och det andra bruket som bereder vägen för evangelium och frälsningen i Kristus. Något tredje bruk finns inte och kan inte finnas enligt Wingren. Hos Scaer däremot finns alla tre bruken som självklara följer av hans teologiska helhetssyn, som kallas dialektiskt, alltså utan den motsats mellan lag och evangelium som finns hos Wingren (och även hos Pannenberg). Det visar sig snart att det är här som Nygren själv i huvudsak känner sig hemma.

David P Scaer är en konservativ konfessionell luthersk teolog, som tillhör Missourisynoden, som har Skriften

som norm och de lutherska bekännelseskriterierna som viktiga referenspunkter och tolkningsinstrument. Uppenbarelsen i Kristus står i centrum och bestämmer också förståelsen av lag och evangelium. Nygren talar i anslutning härtill om "lagens essentiella godhet". Lagen var en grundläggande del av den goda skapelsen, och den är densamma efter syndafallet. Den finns kvar också i det kristna livet.

Detta avspeglar också de tre bruken av lagen enligt Scaer, och i Nygrens framställning. Hela tiden är lagen ett uttryck för en god relation mellan Gud och människan och har som sådan en fortsatt funktion i evigheten. I sluttillståndet visar sig lagens positiva funktion, lika evig och positiv som evangeliet. Enheten mellan lag och evangelium är då återupprättad. Före syndafallet uttrycker lagen Guds kärlek, godhet, helighet och rättfärdighet i enbart positiva termer. Efter syndafallet upplevs lagen som krävande och straffande, som ett uttryck för Guds vrede. Inför Guds anklagelser genom lagen, i dess andra bruk, drivs syndaren till evangeliet, som är budskapet om återlösningen genom Jesu offerdöd. Och som rättfärdigjord i Kristus står den kristne sedan under lagens tredje bruk.

Det intressanta problemet är inte bara hur denna "lutherska" teologi förhåller sig till framför allt Gustaf Wingren, utan hur den stämmer med Luther själv. Det är här som jag ställer kritiska dogmatiska frågor till Nygren, och jag ska här ta upp några aktuella punkter, främst med hänsyn till Wingren och i relation till Scaer (och Nygrens egna ställningstaganden).

Utgångspunkten för Wingrens teologi är "Guds pågående skaparverk" som Nygren också korrekt konstaterar. Lagen finns inte från början, före synden, och inte efter domen, den är inte "essentiellt" god, bara existentiellt och funktionellt. Så enligt Nygrens tolkning av Wingren. Lagen fungerar främst i mötet med medmänniskorna, i dess första bruk, men i en värld som ständigt förändras och där därför sedvänjor och värderingar förändras på motsvarande sätt. Denna lagens funktion är hos Wingren också bestämd som "naturlig lag", Guds ständiga och ofrånkomliga tryck på människor att möta medmänniskornas föränderliga behov.

Helt klart upplevs detta i avhandlingen som ett hot mot lagens evighet och oföränderliga, essentiellt bestämda godhet. Detta är en avgörande punkt, där jag menar att Nygren skiljer sig också från Luther. Det är inte så att lagen inte existerar i

urtillståndet”, men Luther talar då inte om lag (*lex*) utan använder andra begrepp som framför allt *mandatum*. Men detta uttrycker Guds goda vilja och ”lag” lika grundläggande och ”evigt”, som Guds skapande ord, själva livsprincipen i den ursprungliga relationen mellan Gud och hans skapelse. Däremot vänds detta goda ”mandat” till en fördömande och straffande lag efter syndafallet och allt framgent i mänsklighetens historia. Lagen uppfattas av Luther som en av ”fördärvmakterna” och kan inte komma tillbaka som en positiv faktor i den kristnes liv. Därför är lagens tredje bruk utesluten hos Wingren – och som jag ser det, hos Luther.

Tonvikten ligger då inte på den kunskapsmässiga sidan, lagens kognitiva karaktär, som Wingren ofta tar avstånd ifrån. Visst är lagen en del av Guds ursprungliga uppenbarelse men inte i den meningen att lagen meddelar en fix och färdig kunskap om Guds vilja. Den visar sig tvärtom i Guds handlande i och genom mänskliga sammanhang i det dagliga livet, ofta i fördoldhet och på ett motsägelsefullt sätt, *sub contraria specie*, som Luther ibland kunde uttrycka det. Så är det också för den kristne som lever i evangeliets livssfär och i Kristus och under Andens ledning vill leva till nästans bästa.

► 26

Inte heller då handlar det främst om kunskaper i lagens bud utan om att leva i öppenhet för evangeliets följder, i en tro som är inkarnerad i gärningar, enligt ett annat uttryck hos Luther. Att leva i tro är ett risktagande, där man aldrig kan luta sig mot en gång för alla givna regler. Helgelsen betyder nyskapelse, återställelse, med nya gärningar i kärlek. Här kan man visst med Nygren tala om ett ”evangeliets etiskt informativa bruk”, men det är aldrig detsamma som ett lagens tredje bruk, om man vill beskriva Wingrens ståndpunkt.

Men lagen finns ändå alltid med också i den kristnes liv, eftersom hon ständigt är på ”en gång rättfärdig och syndare”, *simul iustus et peccator*, inför Gud alltid totalt, inför människor ”bara” partiellt. Som evangeliets motsats fortsätter lagen att verka, i sitt andra bruk. Evangeliet ger dagligen förlåtelse och befrielse och häver ständigt på nytt lagens dom och förtryck. Och där kommer också de fria och spontana livsytringarna in, som Wingren talar om, och som Nygren också noterar, fast han i detta ser risken för antinomism. Som om Wingren - eller Luther – skulle sätta lagen på undantag! Men evangeliets frihet talar ett annat språk.

Gång på gång tar Nygren upp frågan om lagen som kunskapsmeddelelse och om evangeliets informativa funktion. Eftersom människors behov växlar och sedvänjorna ständigt förändras, kan de knappast ge god vägledning i det kristna livet, som han ser det. De saknar helt enkelt den stabilitet som lagen ger. Man blir utlämnad till tillfälligheter eller godtyckliga etiska beslut. På samma sätt uppfattas den naturliga lagen som osäker, eftersom den "bara" är existentiellt given och först måste kunskapsmässigt kodifieras i en tydlig lagtext. Men detta är inte hur Luther ser det. Även om bokstäverna *lex*, för lagen, kunde utplånas ur universum, säger Luther exempelvis, så finns ändå Guds vilja inskriven i människornas hjärtan före alla lagar.

För Luther är visserligen lagen given i själva skapelsen, som Guds goda *mandatum*, men som skriven lag först efter syndafallet. Detta talar Luther om bl a i sin *Genesis*-kommentar. Det är viktigt att börja från början, i *Genesis*, inte i *Exodus*, som jag menar att Scaer gör, och som Nygren gör. Men det är av största vikt att starta i skapelsen, i första trosartikeln, i urtillståndet, innan synden kommer in, innan någon lag var proklamerad eller kodifierad. Det är där Luther startar, och Wingren.

I detta sammanhang kan man också lägga märke till att Nygren inte har med skapelseteologin i sin lista över viktiga läropunkter för den metadogmatiska analysen. Där begränsar han sig till ett andra- och tredjeartikelsperspektiv, med hänsyn till rättfärdiggörelsen, försoningen och den kristna människosynen. Inte heller diskussionen om Gud och Guds egenskaper leder i denna riktning. Därmed avgränsar sig Nygren både från Wingren och Luther.

Det är här viktigt att betona att lagen kan uppfattas *både* som existentiellt närvarande i olika situationer *och* som essentiellt god, given i själva skapelsen. Här finns ingen motsättning, snarare ett intimt inkarnatoriskt samband mellan gudomligt och mänskligt - så handlar och uppenbarar sig Gud, existentiellt/essentiellt, både före och efter fallet. Och denna existentiella dimension står inte i motsats till en etisk kunskapsdimension, så som en sådan kan tecknas i de dagliga mötena med medmänniskorna och världen. Tvärtom är det i sådana möten, existentiellt, som man ställs inför och "lär sig" den etiska kallelstens innebörd i gärningarna.

Men därför kan lagen som lag inte beskrivas som evig enligt Luther, en oföränderlig *lex aeterna*, fastän naturligtvis Guds goda vilja är det. Lagen är utplånad som dömande makt, även om den fortfarande vilar tungt över ”den gamla människan” hos den kristne. Annars härskar Kristus och ”en kristen människas frihet”. Där gäller inte längre lagen - i ett tredje bruk - utan evangeliets förmaningar, Kristus som exempel och Andens vägledning i det dagliga livets mångahanda. Som Luther säger litet drastiskt: ”Gör det som kommer vid handen, och allt blir rätt gjort”, d v s våga handla i kärlek i ögonblicket och i trons dristighet – och osäkerhet!

Hos Scaer ter sig bilden annorlunda. Lagen är evig och bildar en obruten kontinuitet genom de tre brukena in i evigheten. Den bryts inte som hos Luther och Wingren (och Paulus?) genom Kristi verk och evangeliet. Lagen blir den överordnande faktorn, låt vara i samspel med evangeliet. Men evangeliets innehåll definieras av lagen och får sin mening genom att människan ställs inför lagen. Kunskapsaspekten är hela tiden avgörande, i lagens första bruk för att rätt göra goda gärningar, i andra bruket för att lagen ska få avslöja synden, och i tredje bruket för att den kristne ska kunna leva ett gott och helgat liv. Lagen ger information och motivation till ett liv i Anden och trons efterföljd.

► 28

Men när Scaer vill säga att Luther också egentligen i sak hävdar ett lagens tredje bruk, t ex i sin utläggning i ”Lilla katekesen”, så bortser han för lättvindigt från terminologin: Luther ser inte detta som lagutläggning utan som en undervisning om vad dopet och tron handlar om. Det handlar här inte om en strid om ord utan om olika teologiska fundament. Mycket lärorikt är det att här ta del av Luthers utläggningar vid ett par tillfällen som svar på frågan. ”Vad skall en kristen använda Moses till?” En förkortad version finns i en predikoantologi som jag gav ut 1967 på EFS-förlaget, med titeln ”Genom tron allena”.

För att något återvända till Scaer, vill jag gärna medge att Nygren med rätta ser åtskilligt av Luthers teologi i dennes tänkande. Det går tyvärr inte att här diskutera en rad intressanta frågor som berörs i det rikhaltiga materialet. Jag har ägnat mest uppmärksamhet åt huvudfrågorna om lag och evangelium, som ju är huvudtemat, och dessutom om skapelsen, om förmaningens plats m m. Många andra lutherska teman

behandlas och mycket skulle man kunna arbeta vidare med.

Ändå upplever jag att den teologiska ramen är mycket olika, ungefär som den kan te sig vid en jämförelse mellan Luther och den lutherska ortodoxin. Samma skillnad återspeglas i genomgången av amerikansk teologi, f ö mycket intressant och spännande. Här ligger redan en viktig forskningsinsats, även om framställningen också där lider av alltför schematiska tolkningar. Det som ofta är styrkan med författarens tabeller och modeller, också i några överskådliga bilagor, blir ibland en svaghet, när man tvingas se olika teologer och lärofrågor intvingade i förenklade och stereotypa ”matriser”.

Tomas Nygrens bok har i många avseenden mycket att erbjuda och ger anledning till många tankar i ett väsentligt ämne, som tyvärr är alldeles för litet behandlat i våra ”lutherska” sammanhang nu för tiden. Särskilt uppskattar jag som antytts genomgången av en stor del tongivande teologi från USA, som därmed presenteras i svenskt sammanhang, låt vara att man kan uppfatta den givna utvärderingen med mycket olika ögon.

Mina egna kommentarer och slutsatser är i viss grad ganska negativa. Men de grundar sig på en rätt omfattande Lutherforskning, som jag i någon mån försökt hålla vid liv och ännu håller fast vid och lever på. Denna lutherska grundsyn finns också i mina senare publikationer, främst i boken ”Träd upp i tid och otid”, 1998, där bl a ett huvudkapitel ägnas just frågorna kring ”lag och evangelium”. Och i den stora boken ”Mycket med det jordiska”, 2006, ges åtskilliga perspektiv på lag och samhälle, etik, politik och kristen tro, också där med mycket Luther i förutsättningarna.

Här finns i själva verket en starkt kritisk punkt. Det är närmast uppseendeväckande att min doktorsavhandling från 1966 inte alls är nämnd, än mindre är på något sätt diskuterad: ”*Simul. Das Miteinander von Göttlichem und Menschlichem in Luthers Theologie*”. Det är alltid påfrestande att behöva tala i egen sak, men detta är så märkligt att det måste påtalas. Boken behandlar i stort sett hela Luthers teologi, om de tre trosartiklarna, om man så vill, inte minst om skapelsen, urtillståndet, syndafallet och lagen i dess olika gestalter, om Kristus, hans person och verk, och om kyrkan, det nya livet, trons gärningar, helgheten, bl a med särskilt intresse här, förhållandet mellan ”evangeliet, förmaningen och lagen”, m m.

Om Nygren tagit hänsyn till detta, hade bilden nog kunnat bli mer nyanserad i en del avseenden. Tyvärr tillåter inte utrymmet här varken en ingående diskussion av de många frågor som känns aktuella eller några belägg från Luther – eller mina egna utläggningar. Det skulle varit givande.

Med lag och evangelium som homiletiskt raster

av Runar Eldebo

Jag minns en homiletisk konferens för några år sedan under namnet *Det homiletiska rummet*. Två av talarna var de svenskkyrkliga representanterna KG Hammar och Bo Johanneryd, båda präster med homiletisk produktion bakom och med sig.¹ De kunde inte uppträda mer olika än de gjorde. KG Hammar beskrev det homiletiska ögonblickets villrådighet med frånvaron av auktoritet och sanningsanspråk och med den omöjliga frågan om en fast punkt utifrån vilken predikanten skulle kunna förändra världen. Bo Johanneryd talade om trosregeln i luthersk ortodoxis mening utifrån vilken ett hermeneutiskt raster finns för att alltid ha något att säga. Aldrig möttes de båda i ett samtal som ändå fortgår långt efter det att denna konferens stängt sina portar.

Homiletikens grundfrågor återspeglar det moderna samhällets utveckling. Med människans myndigförklarande och tolkningsföreträde över sitt eget liv kom gamla auktoriteter och traditioner av många att förkastas. Också kyrkornas tolkningstraditioner och retorik kunde hamna i bakgrunden också bland dess främsta och yttersta representanter. Sekulariseringen är utbredd både inom och utanför de homiletiska företrädarna. Den tilltagande individualiseringen gör folkrörelser, kyrkor och andra gemenskaper sårbara som aldrig förr.

► 31

Den nya homiletiken

Utgångspunkt för homiletisk utveckling på sent 1900-tal är Fred Craddocks bok *As One Without Authority*.² Predikanten är som ägde han eller hon ingen auktoritet. Craddock gör upp med den tidigare deduktiva predikan som hämtar sitt tilltal ur en given tradition. Nu gäller induktiv predikan som innebär att varje predikan måste börja i det enskilda tillfället och präglas

---

1 Hammar, KG, 1985: *Det som hörs. Ett predikoteoretiskt perspektiv*. Stockholm: Verbum. Johanneryd, Bo, 2005: *Av predikan. Homiletiskt kompendium*. Skellefteå: Artos.

2 Craddock, Fred, 1971: *As One Without Authority. Essays on Inductive Preaching*. Enid: Phillips University.

av största möjliga samarbete med de lyssnare som där är för handen. Här gäller det att inte göra något som gjorts förut. Varje predikan är för första och sista gången.

Hjälpvvetenskaper för denna nya homiletik blir psykologi, kommunikation, retorik och sociologi. Det handlar om att förstå vem den moderna och postmoderna människan är för att kunna krypa henne under skinnet och påverka. Predikanten är en av samhällets många kommunikatörer och bör utrusta sig för att på bästa sätt vara ett kommunikationscentrum för sin kultur. I konsten att övertyga bör predikanten vara medveten om sin potential i logos, ethos och patos. Den sociologiska utmaningen att tala evangelium rent och klart till en heterogen skara människor förblir monologens stora konststycke.

Text och tema

Varje predikan är egentligen att betrakta som textutläggning. I sitt klassiska verk om predikan slår Yngve Brilioth fast att ett tal som inte innehåller det exegetiska, det liturgiska och det profetiska momentet aldrig kan uppfattas som en predikan.³ Samtidigt är det möjligt att skilja en mer textutläggande predikan från en tydligare tematisk. Det som skulle känneteckna den textutläggande är att det är bibeltexten som driver framställningen, är dess stjärna och kärna, och att det är textens innehåll och sekvenser som förser predikan med dess omutliga energi och riktning. Man kan också diskutera om det bör vara *en* specifik bibeltext som är predikans utgångspunkt och följeslagare eller om predikanten ska uppfatta sig fri att från hela den bibliska repertoaren hämta inspiration.

Den tematiska predikan gör mer av det predikande subjektet. Här ses predikans auktoritet inte bara vara att härleda till texten och dess inspiration eller legitimitet utan predikanten själv kan i form av vigning, ordination eller andeutrustning vara vägledande för predikans tilltal.

En tredje sorts predikan skulle kunna kallas *den paradigmatiska*. Denna typ av predikan utgår naturligtvis från bibeltexten som de övriga två men väljer varken att låta texten vara ledande, eller utser ett tema för sin framställning, utan

---

3 Brilioth, Yngve, 1962 (1945): *Predikans historia. Olaus Petri-föreläsningar hållna vid Uppsala universitet (29 februari–16 mars 1944)*. Lund: Gleerups, s 7ff.

bearbetar bibeltexten, eller temat, utifrån en tradition av tolkning som skulle kunna uppfattas som *ett paradigm eller ett raster*. Exempel på sådana paradigm eller raster skulle kunna vara nådens ordning inom pietismen,⁴ frälsningen väg hos en predikant som Frank Mangs⁵ eller lag och evangelium i den lutherska traditionen. Det som gör denna tredje typ till en egen typ i förhållande till den textutläggande är att dess hermeneutiska nyckel i en alldeles bestämd mening *inte* återfinns i bibeltexten. Lag och evangelium är trots allt att betrakta som en hermeneutisk konstruktion av Luther. Det som samtidigt gör att den inte strikt faller under den tematiska typen är att den förblir sin tematik och sitt hermeneutiska raster trogen över tid och över rum.

Den paradigmatiska typen lag och evangelium

Hjälpvetsenskaperna för denna tredje typ av predikan är inte i första hand psykologi, kommunikation, retorik och sociologi. Nu gäller det systematisk teologi, dogmhistoria och kanske liturgik. Här förenas trons innehållsfrågor med predikan som tal om Gud.

Enligt Luther dödar lagen den gamla människan och föder evangelium den nya. Enligt den lutherska pietismen finns denna delning mellan de olika människorna. Luther, och den lutherska ortodoxin, är koncentrerad på Guds handlande och ordets väsen, medan pietismen börjar i lyssnarnas andliga tillstånd och möjlighet till tillägnelse. Den reformatoriska predikan utdelar syndernas förlåtelse medan pietismens predikan undervisar om sanningarna om frälsningens väg, genom nådens ordning, till denna förlåtelse. För Luther sker Andens verk i *explicatio* medan den för pietismen tenderar att ske i *applicatio*, tillämpningen, som i predikan blir till den plats där predikanten har att förklara, levandegöra och tillämpa skriftens objektiva sanningar.

► 33

---

4 Vikström, Erik, 1974: *Ortonomisk applikation. Bibelordets tillämpning och delning enligt den konservativa pietismens predikoteori*. Acta Academiæ Aboensis Ser. A Humaniora. Vol 48, 2. Diss. Åbo: Åbo Akademi.

5 Eldebo, Runar, 1997: *Den ensamma tron. En studie i Frank Mangs predikan*. Studia Theologica Holmiensia 2. Diss. Örebro: Libris.

Luther ser evangeliet som *en ropande stämman*. Svårigheten att tro är inte någras, som i den pietistiska uppdelningen mellan människor, utan allas. Predikan är huvudmedlet i kampen mot den synd som är otro. Predikan *egg*ar människorna till tro. Predikan äger en direkt *polemisk funktion* mot allt detta som ifrågasätter förlåtelsens utomordentligt svaga grund – naturen, förnuftet och, på Luthers tid, påven. Det är predikans oförtrutna upprepande som är människans räddning. Men tro, enligt Luther, kan inte uppstå annat än att Anden trycker ordet in i människans hjärta. Samtidigt har också Luther en tredelning av människor – den stora hopen som lever i egen säkerhet, de genom lagen förskräckta och de som därtill hör och tar emot evangelium.

Lag och evangelium som tal om Gud

Jag välkomnar Tomas Nygrens avhandling *Lag och evangelium som tal om Gud*.⁶ Denna avhandling äger stora implikationer på homiletiken utifrån min skissartade inledning. Nygrens arbete kan komma väl till pass när predikanter och homileter sedan Craddocks bok kanske ägnat större tid åt predikans kommunikativa aspekter än åt predikans teologiska positioner. I dagsläget känns det mer befogat än någonsin att fråga om predikans teologiska potential med avseende på tal om Gud. Vi har reflekterat och skrivit över predikans antropocentricitet och lyssnarvänlighet medan våra kyrkor under dessa senaste decennier ytterligare förlorat i gudstjänstnumerär och medlemmar.

► 34

Jag läser Nygrens avhandling med frågan efter predikans teologiska substans. Nygren är en systematisk teolog. Hans skrivande är också systematiskt och hans analysverktyg och kategorier för sortering tydliga och ofta väldokumenterade. Nygren skriver i en luthersk tradition om lutherska teologer. Hans introduktion av ämnet är disciplinöverskridande och hans forskningsöversikt och orientering i ekumenik och homiletik imponerande. De tre valda teologerna är samtidigt intressanta som utgången verkat given. Metodiskt är arbetet väl värt att följa fast överraskningsmomenten är få.

På gränsoområdet mellan systematisk teologi och homiletik är författaren väl påläst när det gäller lag och evangelium.

---

6 Nygren, Tomas, 2007: *Lag och evangelium som tal om Gud – en analys av synen på lag och evangelium hos några nutida lutherska teologer: Pannenberg, Wingren och Scaer*. Diss. Skellefteå: Artos.

Paul Scott Wilson finns med,⁷ Bernice Sundkvist är representerad⁸ och Olav Skjevesland nämns i en not. Jag saknar egentligen bara biskoparna Martin Lönnebo⁹ och Claes-Bertil Ytterberg, inte minst den senares arbete kring lutheranen Olov Hartman,¹⁰ och Mårten Björkgrens homiletiska avhandling kring denne Hartman.¹¹

När det gäller Paul Scott Wilson menar Nygren att han ser lag och evangelium ”som en djupt liggande struktur i predikan som söker tillvarata att både de gudomliga och mänskliga dimensionerna av texten identifieras”. Nygren formulerar spänningsparet ”problem/nåd” för detta, och talar också om en ”djupgrammatik”.

Jag kan undra över kravet på kvalificering av lag och evangelium. Olav Skjevesland har en uppställning som Nygren förbigår i en av sina böcker där han kvalificerar några homiletiska implikationer av det lutherska studiet över lag och evangelium. Jag väljer att förkorta de tjugo punkter som Skjevesland har till några få:

1. Distinktionen mellan lag och evangelium är hermeneutisk huvudnyckel till all textutläggning.
2. Denna nyckel kommer ur anfäktelsens situation, och ska tjäna den anfäktade.
3. Att rätt skilja mellan lag och evangelium är till sist den heliga Anden verk.
4. Att möta predikans ord i lag och evangelium är att möta Gud själv.
5. Predikan är Gud nådemedel att skapa tro.
6. Den kristna existensformen är att vandra och lyssna till predikans ord.

► 35

---

7 Wilson, Paul Scott, 2004: *Preaching and Homiletical Theory*. St Louis: Chalice Press.

8 Sundkvist, Bernice, 2004: *Evangelium och existens: Predikan som belande dialog*. Skellefteå: Artos och Norma.

9 Lönnebo, Martin, 1977: *Homiletik. En introduktion i kyrkans förkunnelse*. Stockholm: Verbum.

10 Ytterberg, Claes-Bertil, 1986: *Olov Hartman och det kosmiska dramat. En studie av några centrala motiv i ett teologiskt författarskap*. Diss. Örebro: Libris.

11 Björkgren, Mårten, 1999: *Drama och dialog. Olov Hartman som homilet under åren som församlingspräst 1932–1948*. Diss. Åbo: Åbo Akademi.

7. Lagpredikan handlar om vad vi gör i synd, evangeliepredikan om vad Jesus gjort.
8. Evangeliet i predikan är först och främst ett muntligt ord, ett segerrop.
9. Lagen skapar förutsättningar för samhälle och driver till Jesus.

Lagen är ingen väg till frälsning.¹²

Jag menar att detta är mer intressant, och homiletiskt mer fruktbart, än det som Nygren gräver fram ur Wilson. Jag menar också att denna analys mer tar till vara det som avhandlingsförfattaren själv kommer fram till i sitt slutkapitel. Det som skiljer Skjevesland och Nygren i deras uppställningar är det vi kan kalla lagens tredje bruk. Det är också här som avhandlingens stora värde ligger – Nygren, till skillnad från Gustaf Wingren och Olov Hartman, försöker ur Luthers homiletiska raster lag och evangelium också skapa *en efterföljelsens förvandlande tilltal*. Wingren, och delvis Skjevesland, nöjer sig med att vandra och lyssna som efterföljelsens villkor, medan Nygren söker ett förvandlande och efterföljansvärt tilltal till ledning och likhet med Kristus.

► 36

I Smögens kyrkas sakristia

Jag samlade mig inför högmässan i Smögens kyrkas sakristia. Bakom mig på väggen läste jag med alla de präster i luthersk anda som här förberett sina sista tankar inför predikotillfället:

FÖRKUNNA ORDET I OSTYMPAD ORDNING

så att du

*öppnar ögonen på de okunniga,
rycker hyvvidet undan säkerheten,
rifver täckelset undan skrymteriet,
lyfter bördan af de betungade,
ty Gud vill, att ingen skall förgås.*

Här finns den dialektiska utveckling av lag och evangelium som Nygren vill vakthålla kring. Den nya människa som kommer till sin högmässa är stadd i växt, men den gamle Adams

---

12 Skjevesland, Olav, 1995: *Det skapende ordet. En prekenlære*. Oslo: Universitetsforlaget, s 248–254.

tryne är inte slutgiltigt besekrat. Den kristne, betraktad som ny människa, behöver lagens tredje bruk mot sin egen inkrökta säkerhet och sitt eget alltför lättfunna skrymteri.

Respons på recensionerna

av Tomas Nygren

Det är en stor förmån att få fyra perspektiv på min avhandling av kvalificerade recensenter med olika teologisk hemvist. Deras recensioner bekräftar att begreppsparet lag och evangelium, som under senare årtionden varit så nedtonat i europeisk och svensk teologi, faktiskt anknyter till många spännande och aktuella frågor.

De rader jag har till förfogande ska jag ägna åt att dels reflektera kring några av de frågor som kan väckas för den som läser recensionerna, dels att söka svara på några av de kritiska synpunkter samt förslag på förbättringar som recensenterna lyft fram.

Vad menas med ”kulturkritisk potential”?

Tomas Appelqvist tar i sin viktiga reflektion upp den kulturkritiska potential som kan finnas i lag och evangelium. Här lyfter han i anslutning till mitt arbete fram den potential som ligger i en teologi som har en essentiellt god lag med i sina utgångspunkter. Det kan vara på sin plats att kort reflektera kring begreppet ”kulturkritisk”, som inte definieras tydligt i vare sig min avhandling eller i Appelqvists recension. Jag har inget att invända mot de flesta av Appelqvists reflektioner i sig, utom möjligtvis hans förslag att en specifik tolkning av den naturliga lagen skulle vara en lösning på problemet med den godtycklighet som kan finnas i bedömningen av etiska frågor utifrån bibelmaterialet. Men jag återkommer till den frågan.

Med begreppet ”kulturkritisk” menar jag inte att det automatiskt är så att man bör förhålla sig negativt kritisk till kulturen. Det handlar alltså inte om att vara kulturfientlig. Den ”kulturkritiska potentialen” berör förmågan en teologi har att kunna göra bedömningar i olika aktuella etiska frågor och värdefrågor utan att hamna i slumpmässiga eller närmast automatiska bejakanden (eller fördömanden). Detta kan undvikas om man i sin teologi har en måttstock som bidrar med kunskap utifrån vilken man har hjälp att avgöra frågorna. Teologer som talar om en så kallad dynamisk lag som definieras av exempelvis medmänniskan i samtiden genom hennes rop på hjälp (Wingrens förslag) har här en problematik. För andra kan

problemet snarare vara rigida fasthållanden vid traditioner som vuxit fram. Här blir det innehåll som finns i bibelmaterialet intressant. Det ger oss något att pröva vår samtid och våra traditioner utifrån. Här menar jag att teologihistorien visar att bibelmaterialet använt på ett ansvarigt sätt, är det mest intressanta sättet för teologin och kyrkan att kunna bära en kulturkritisk potential.

Frågan om en naturlig lag

Jag ansluter mig visserligen till tanken på en naturlig lag, men är inte fullt så optimistisk kring möjligheten att formulera en sådan som kan avgöra etiska frågor på ett för alla (välinformerade) övertygande sätt. De olika sätten att argumentera utifrån naturen och/eller människors samveten, eller uttryckt med teologiska termer ur den allmänna uppenbarelsen i skapelsen, tycks vara minst lika mångfaldiga som vad tolkningarna utifrån bibelmaterialet kan vara. Det förhållandet bör inte förvåna om vi tar syndafallets konsekvenser, även för människans etiska omdömesförmåga, på allvar. Jag menar att bibelmaterialet snarare är nyckeln till att förstå vilken variant av naturlig lag som är hållbar, nämligen den som leder till samma typ av slutsatser som en ansvarig bibeltolkning i etiska frågor. Utgångspunkten för ett sådant resonemang är att om vi räknar med att Gud har uppenbarat sin vilja bör den vara tydligare uppenbarad genom Skriften än genom skapelsen. Det är en av poängerna med att räkna med en uppenbarelse i Skriften. Ord (Skriften) är generellt tydligare än bilder (skapelsen). Här finns också bakgrunden till att jag inte ägnat mycket möda åt att ansluta mig till någon specifik tolkning av den naturliga lagen. Min syn på förhållandet mellan den allmänna och den särskilda uppenbarelsen i etiska frågor har jag utvecklat i en artikel ”Bibeln och etiken” i *ingång* nr 4/2001.

► 39

Varför inte ett steg ytterligare?

Det är en fråga som ställs av Björn Cedersjö i hans i långa stycken positiva recension av avhandlingen ur etiskt perspektiv. Varför inte lämna tanken att lagen kommer före evangeliet och i stället tala om att gåvan kommer före kravet? Ska vi inte som kristna etiker utgå från förbundstanken och Gudsrikesteologin i stället för skapelsen? Början av ett svar finns skissat ovan, och ligger även implicit i avhandlingsarbetet. Jag håller med om att

det är i den särskilda uppenbarelsen som vi får den tydligaste etiska hjälpen. Det innebär enligt min tolkning att både förbundstanken och Gudsrikesteologin har betydelse för den etik en luthersk teolog företräder. I båda dessa kommer gåvan före kravet. Likadant är det faktiskt ytterst även i skapelsen. Skapelsen är en Guds gåva med ett inbyggt etisk ideal. I en luthersk teologi behöver det därför inte vara problematiskt att ur vissa aspekter låta gåvan komma före kravet, speciellt inte om man likt Scaer räknar med ett lagens tredje bruk. Men en luthersk analys hävdar att även om syndafallet berövade människan den frälsande Gudsrelationen blev hon dock inte berövad etiken i dess helhet. Den finns inbakad i skapelsen och dess villkor. Även om jag menar att Wingren är för ensidig i sin beskrivning av hur lagen finns i skapelsen menar jag att han har en viktig teologisk poäng, när han inte låter etiken bli en underavdelning av den särskilda uppenbarelsen genom Skriften. Det gör det begripligt att etiken går att driva på ett allmänskligt plan på ett någorlunda begripligt sätt även om alla inte fått del av uppenbarelsen i Kristus. Det gör det också begripligt varför det kan finnas så mycket god etik utanför kyrkans väggar. Det är också en utmärkt anknytningspunkt för förkunnelsen att börja i det som är gemensamt för alla. Människa känner lagen åtminstone något.

I syndafallets värld behöver därför ett grundläggande mönster vara att lagen kommer före evangeliet, vilket dock inte hindrar att också det omvända mönstret finns, exempelvis i den kristnes efterföljelse.

Men är detta verkligen lutherskt (att låta lagen få en roll efter evangeliet)?

Det skulle kunna vara den viktigaste kritiska frågan från Kjell Ove Nilssons spännande läsning av min avhandling. Nilsson utgår i kritiken från sin egen tolkning av Luther och Wingren.

Det är intressant att Nilsson efterlyser Luther i min avhandling för att låta honom vara domare över en riktig tolkning av lag och evangelium. Den tanken var jag faktiskt själv inne på ett tag under den första delen av mitt avhandlingsarbete. Bland annat skrev jag ett utkast till en dogmhistorisk översikt om begreppsparat lag och evangelium, där Luther spelade en viktig roll, som jag sedan inte tog med i den slutliga avhandlingen. Orsaken var att min fokus var lag och evangelium i

nutida luthersk teologi, inte att göra en Lutheravhandling. Som bekant är materialet Luther bidragit med om lag och evangelium mer än tillräckligt för en avhandling i sig. Dessutom har många genom tiderna skrivit om detta ämne hos Luther, till exempel Kjell Ove Nilsson i en intressant avhandling, medan nästan ingen behandlat lag och evangelium i nutida luthersk teologi. Därför är inte Luther analyserad i mitt arbete. Inte heller finns speciellt mycket Lutherforskning relaterad. Till exempel går jag inte in på den internationellt uppmärksammade finska Lutherforskningen, annat än då den direkt använts för att säga något om den nutida debatten. Det har således i min avhandling handlat om en avgränsning till och fokusering på lag och evangelium idag, vilket betydligt färre sysslat med.

Sedan finns en annan aspekt på frågan. Vilken roll ska Luther spela i en nutida luthersk teologi egentligen? Är Luther den som normerar vad som är lutherskt? Luther är en av teologihistoriens allra största och mest spännande teologer, och den som tillsammans med Melanchthon betytt mest för den utformning som den lutherska teologin fått. Men jag menar att det ändå blir fel om vissa av hans ställningstaganden blir normerande bara därför att han gjort dem, såsom det i praktiken blev i mycket av 1800- och 1900-talets Lutherforskning. Ska man mäta hur ”lutherskt” något är, får snarare en jämförelse med den lutherska kyrkans bekännelseskriterier göras. De har ju den statusen officiellt. Luthers teologi är full av spännande ansatser, ibland motsägande, som systematiskt teologiskt går att utveckla vidare i olika riktningar. Mitt val av kriterier för att pröva olika utvecklingar av luthersk teologi är just ett förslag på ett verktyg för att kunna se vilken variant som är mest fruktbar. På ett sätt kan man säga att de ersätter Luther som norm vid prövning av teologi.

Givetvis är det inte ointressant vad Luther säger, men i mitt avhandlingsarbete lät jag detta ligga utanför det jag behandlade.

Om vi sedan går till sakfrågan om man kan se en ”evig lag” och ett ”lagens tredje bruk” hos Luther hänger det bland annat samman med hur man väljer att definiera begreppen. Jag vet att termer som ”evig lag” och ”lagens tredje bruk” kan väcka icke avsedda associationer till en kasuistisk etik där allt är detaljreglerat och kärlekens spontanitet är utesluten. Något i den riktningen tycks finnas i Nilssons tolkning

av min användning av begreppen. De sätt jag använder dessa begrepp hamnar i sak betydligt närmare det Nilsson beskriver av kärlekens kreativitet än vad han själv ser. Tanken på en evig lag behöver inte förenas med en detaljreglerad tillvaro där det finns ett (lättillgängligt) facit på allt. Det gör det för övrigt inte hos de lutherska teologer som håller fast vid tanken på en evig lag, som jag undersökt.

Det intressanta är alltså inte exakt vilka termer som Luther och olika teologer använder, utan vad de egentligen säger. Till exempel lyfter den amerikanske Lutherforskaren David S. Yeago fram material i Luthers skrifter som talar för att både en evig lag och att ett renodlat positivt lagbruk före syndafallet fanns hos Luther, och att stråk av denna ”goda lag” för honom återkommer i den kristnes liv (i artikeln ”Martin Luther on Grace, Law and Moral Life: Prolegomena to an Ecumenical Discussion of *Veritatis Splendor*”, i *The Thomist* 1998, s 163-191). Översatt till den terminologi jag använder i avhandlingen skulle enligt Yeago lagens tredje bruk finnas hos Luther. Men det skulle föra för långt att närmare gå in på de frågorna här.

► 42

Intressant för mig i avhandlingsarbetet är vilket sätt att utveckla lag och evangelium som har de bästa teologiska resurserna, dvs. som svarar bäst mot bibelmaterialet, bäst kan skapa en sammanhängande teologi och bäst svarar mot nutida utmaningar. Här finner jag att Wingrens utveckling, trots sina förtjänster, sammantaget är sämre rustad än Scaers.

Jag känner inte riktigt igen den återgivning som Nilsson gör av Scaers dialektiska utveckling av lag och evangelium. Även Scaers teologi innehåller en motsättning mellan lag och evangelium som inte får glömmas om man ska vara rättvis mot honom. Det är inte enbart en harmoni mellan lag och evangelium. Den finns, enligt Scaer, före fallet och i evigheten, men under syndens period finns en skarp motsättning mellan lag och evangelium som man inte ska försöka överbrygga. Skillnaden mellan Scaer och Wingren är således inte att den ena skulle sakna motsatsen, till skillnad från den andre. Båda har den och den är typisk för luthersk teologi. Däremot saknar Wingren den harmoni mellan lag och evangelium som enligt Scaer finns när inte synden är med i bilden.

Detta hänger givetvis samman med hur lagen definieras. Eftersom lagen hos Wingren är så tydligt sammankopplad med

synden motstånd i världen, samt att det för honom inte finns något tydligt urtillstånd, blir det omöjligt att hävda en essentiell godhet i lagen och därmed någon ”god” lag i den kristnes liv som form för goda gärningar vilken skulle kunna vara i harmoni med evangelium. För Scaer däremot finns lagen inbakad i urtillståndet och kan därmed också ha en motsvarande positiv funktion i den återupprättade skapelsen. Det är här viktigt att notera att lagen för Scaer *inte* har någon motiverande funktion för goda gärningar. Det har endast evangelium. På den punkten är Wingren och Scaer överens. Stora skillnader finns alltså mellan Scaer och Wingren, men de ska dock inte överdrivas.

Blir inte framställningen för schematisk med avhandlingens tabeller och matriser?

Här ger Nilsson både ros och ris. Jag håller med. Det finns nackdelar med sådana sammanfattningar. De förenklar ett ofta nyanserat ställningstagande en teolog gör. Å andra sidan är alla tabellerna och matriserna i framställningen just *sammanfattningar* av vad jag kommit fram till i mina analyser. De har som syfte att skapa överskådlighet. Det är styrkan. I analyserna som föregått mina sammanfattningar har jag vinnlagt mig om att låta teologernas olika ställningstaganden få komma till sin rätt, även om detta givetvis hade gått att göra ännu mera noggrant. Sedan har det handlat om att skapa ett gemensamt analyspråk i avhandlingen för att helt enkelt göra en jämförelse mellan olika teologer möjlig.

► 43

Borde inte skapelseteologin ha varit med på listan över viktiga punkter för den metadogmatiska analysen?

Detta är ett spännande förslag som Nilsson kommer med, som jag tyvärr aldrig tänkte på när jag höll på med denna del av avhandlingsarbetet. Här skulle det vara intressant att göra ett ordentligt studium.

När jag gick genom litteraturen fann jag endast tre olika ansatser till metadogmatiska förklaringar varför lag och evangelium kan utvecklas på olika sätt. De tog spjörn i just läropunkterna rättfärdiggörelsen, försoningen och antropologin gällande den kristna människan. När jag påbörjade min metadogmatiska analys hade jag inte klart för mig vilket alternativ som skulle visa sig mest hållbart. Jag trodde nog mest på att man kunde förstå skillnaderna bäst i ljuset av vilken försoningslära att de

analyserade teologerna hade. Men det visade sig att ingen av de i litteraturen föreslagna läropunkterna höll som förklaring! Här blev jag riktigt rädd att mitt försök att förstå olika sätt att utveckla lag och evangelium ur ett metadogmatiskt perspektiv skulle visa sig ohållbart. Den metadogmatiska metoden var ändå min huvudidé och mitt huvudgrepp i avhandlingsarbetet. Det kan skapa viss nervositet att hela ens projekt ser ut att rinna ut i sanden. Efter en tids tanketrevande kom just ordet teologi (läran om Gud) att bidra till att jag fick idén att undersöka om inte lag och evangelium främst gick att förstå som tal om Gud (närmare bestämt som tal om Guds egenskaper). Det blev spännande dagar när jag genomförde de första metadogmatiska analyserna utifrån denna infallsvinkel. Här fann jag perspektivet som kunde kasta ljus. När jag funnit det perspektivet och dessutom med teologiska samband kunde visa hur det hänger samman hade jag inget behov av att gå vidare. Därför blev inga fler perspektiv undersökta.

I min framställning i avhandlingen kommer denna process med osäkerhet, frustration och lättnad inte till uttryck. Där kan det precis som Nilsson skriver framstå som om jag redan från början hade avgjort mig för vilket alternativ som var det mest fruktbara. Men till mitt försvar kan jag anföra att genren teologiska avhandlingar i systematisk teologi inte inbjuder till den typen av ”spänningshöjande” biografiska beskrivningar.

För övrigt är också Runar Eldebo i sin lärorika recension ur ett homiletiskt perspektiv med rätta inne på att överraskningsmomenten i avhandlingen är få. Det får även det delvis tillskrivas genren akademisk avhandling i systematisk teologi. Det handlar ju om att göra en sammanhängande analys med så få blottor som möjligt.

Varför kommer Wilsons homiletiska raster in i avhandlingen? Hade inte Skjeveslands varit bättre?

Det blir den kritiska frågan som Eldebo ställer. För homiletiska syften menar jag att Eldebo har helt rätt. Det finns mer potential i Skjeveslands punkter. De ligger mycket riktigt också närmare den utveckling jag själv i gör i några punkter. Men min poäng med att ta in Wilson var en del i min argumentation för att visa att motsatsställningen mellan lag och evangelium faktiskt fångar upp något som är högst relevant också för nutidsmänniskan. Lag och evangelium var relevant inte enbart för

reformationstidens människa, formad av dåtidens botfromhet. I denna argumentation var det även en poäng att Wilson inte är lutheran. Han talar således inte i egen sak.

Till sist

Som jag inledde har det varit en stor förmån att få ta del av de olika synpunkter Tomas Appelqvist, Björn Cedersjö, Kjell Ove Nilsson och Runar Eldebo haft på min framställning i avhandlingen. Det är en glädje och en förmån att få sitt arbete belyst ur olika perspektiv.

Lag och evangelium har spännande implikationer i många olika riktningar. En förhoppning med mitt arbete har varit att främja reflektionen kring bland annat teologi, etik och förkunnelse utifrån begreppsparet lag och evangelium. Tack, kära recensenter, för era bidrag till den fortsatta reflektionen!

ingång Johannelunds teologiska skriftserie

Jag beställer:

- Prenumeration ett år (fyra nummer) 140 kr (utland 180 kr)

Jag beställer följande tidigare utgivna nummer (reservation för slutförsäljning):

- 4/98 Teologin i Vineyards lovsånger, 30 kr
- 4/99 Levande gudstjänster, 30 kr
- 3/01 Det kristna budskapet i en narcissistisk kultur, 40 kr
- 1/02 Psaltaren i kristen förkunnelse, 40 kr
- 2/02 Integrera tron och naturvetenskapen, 40 kr
- 3-4/02 En värld – en religion? Religionsteol reflektion, 70 kr
- 1/03 Ledarskap och auktoritet, 40 kr
- 1/04 Mission på nya vägar, 40 kr
- 2/04 *Recovery* – vägen till en nykter tro, 40 kr
- 3/04 Exegetik i den postmoderna världen, 40 kr
- 4/04 Villkor för vetenskaplig teologisk forskning, 40 kr
- 1/05 Finns det apostlar i dag?, 40 kr
- 2/05 Hur rimlig är *Da Vinci-koden?*, 40 kr
- 3-4/05 Livet som kristen, 70 kr
- 1/06 Ledarskap i kyrkan, 40 kr
- 2/06 Dietrich Bonhoeffer 100 år, 40 kr
- 3/06 Vad har Nakamte i Etiopien med Uppsala att göra?, 40 kr
- 4/06 Den missionella kyrkan, 40 kr
- 1/07 Teologi för jobbet, 40 kr
- 2/07 Tankeskärpa, 40 kr
- 3/07 Församlingen och närsamhället, 40 kr
- 4/07 Äktenskap med mjuka hjärtan, 40 kr
- 1/08 Tvärteologiskt nummer
- Tankesätt* av Sebastian Rehnman, 150 kr

Namn.....

Adress.....

Postadress.....

Skickas till: ingång
Johannelunds teologiska högskola
Heidenstamsgatan 75, 754 27 Uppsala

SVERIGE

Johannelunds
teologiska högskola

PORTO BETALT

STÖD

Johannelunds teologiska högskola

- EN UNIK HÖGSKOLA

GE EN GÅVA TILL INSAMLINGSSTIFTELSEN FÖR JOHANNELUNDS FORSKNINGS- OCH UTVECKLINGARBETE

Johannelund erbjuder ett alternativ till andra präst-
utbildningar. Vår utbildningsprofil innebär att vi
väver samman gedigen teologisk kunskap, kristen
spiritualitet, yrkesfärdighet och personlig mognad
under hela utbildningen. För att kunna fortsätta att
utveckla Johannelund behöver vi Ditt stöd!

Så här kan du ge

- Sätt in din gåva på plusgiro 301796-9 eller bank-
giro 5684-1851. Glöm ej att ange avsändare.
- Bli månadsgivande via autogiro. Kontakta Johan-
nelunds teologiska högskola så skickar vi infor-
mation om hur det går till att bli månadsgivare.
- Testamentera eller donera. Med stor tacksamhet
tar vi emot gåvor genom donationer eller genom
arv. Det kan röra sig om aktier, fondmedel, pengar,
fastigheter och dylikt.

Johannelunds teologiska högskola, Heidenstamsгатan 75, 754 27 Uppsala